

УДК 378.011.3-051:316.613.4-057.87

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-1755-1766](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-1755-1766)

Джеджера Ольга Володимирівна старший викладач кафедри вікової і педагогічної психології, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. С. Бандери, 12, м. Рівне, 33028, тел.: (050)210-46-36, <https://orcid.org/0000-0001-5471-703X>

Джеджера Клавдія Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. С. Бандери, 12, м. Рівне, 33028, тел. (096) 826-67-26, <https://orcid.org/0000-0003-1052-9584>

ВЗАЄМИНИ З ВИКЛАДАЧЕМ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті представлено аналіз особливостей взаємин у системі «студенти-викладач» як чинника впливу на емоційні переживання здобувачів вищої освіти, а через них – на результативність їхньої навчальної діяльності.

З'ясовано, що за своєю сутністю такі взаємини є особливим різновидом обопільних зв'язків і взаємних впливів, які виникають в освітньому середовищі з приводу цілеспрямованого виконання їх учасниками спільної діяльності (учіння, викладання) і супроводжуються емоційними переживаннями та відповідними їм інтерактивними діями.

Встановлено, що у зв'язку зі статусно-рольовими відмінностями, пов'язаними з офіційною регламентованістю виконуваних функцій (здобувача вищої освіти; організатора навчальної діяльності), викладач є ініціатором взаємин, значною мірою націленим на отримання навчального результату, в той час як для студентів вони мають виразне особистісне значення, що зумовлює потребу в комфортній, гармонійній взаємодії з педагогом.

Виявлено, що взаємини між студентами і педагогом зумовлені передусім якістю емоційно-ціннісного ставлення один до одного, яке виробляється залежно від їхніх ціннісних установок та особистісних якостей, а також від рівня професіоналізму викладача, сформованості його особистісних і професійних якостей: комунікативних, моральних, когнітивних, конативних.

Наведено результати опитування, на підставі яких констатовано, що на загальному тлі здебільшого позитивних взаємин, окремі здобувачі характеризуються негативним ставленням до викладачів, що є наслідком невеликого досвіду педагогічного спілкування, а поодинокі педагоги зберігають стереотипні, передусім авторитарні підходи до їх побудови, вдаються при цьому до педагогічних помилок.

Висловлено думку про те, що студенти потребують допомоги в аспекті оптимізації емоційних переживань, яка може бути реалізована шляхом покращення взаємин з викладачами, зокрема подальшого розвитку позитивної комунікації (виявлення уваги, розуміння, підбадьорювання, емоційного підкріплення), партнерства, позбавлення від педагогічних помилок і стереотипів, що вимагає від педагога особистісного і професійного вдосконалення.

Ключові слова: взаємини, гармонійні взаємини, дисгармонійні взаємини, емоційне переживання, педагогічне спілкування, позитивна комунікація.

Dzhedzhera Olha Volodymyrivna senior lecturer of the Department of Age and Pedagogical Psychology, Rivne State Humanitarian University, St. S. Bandery, 12, Rivne, 33028, tel. (050)210-46-36, <https://orcid.org/0000-0001-5471-703X>

Dzhedzhera Klavdia Vitaliyvna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool and Special Education, Rivne State Humanitarian University, St. S. Bandery, 12, Rivne, 33028, tel. (096) 826-67-26, <https://orcid.org/0000-0003-1052-9584>

RELATIONS WITH THE TEACHER AS A FACTOR OF INFLUENCE ON THE EMOTIONAL EXPERIENCES OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES

Abstract. The article presents an analysis of the peculiarities of the relationship in the "student-teacher" system as a factor influencing the emotional experiences of students of higher education, and through them, the effectiveness of their educational activities.

It has been found that, by their nature, such relationships are a special type of mutual ties and mutual influences that arise in the educational environment due to the purposeful implementation of them by the participants of joint activities (learning, teaching) and are accompanied by emotional experiences and corresponding interactive actions.

It was established that in connection with the status-role differences associated with the official regulation of the performed functions (higher education acquirer; organizer of educational activities), the teacher is the initiator of relationships, largely aimed at obtaining an educational result, while for students they have a distinct personal meaning, which determines the need for a comfortable, harmonious interaction with the teacher.

It was found that the relationship between students and the teacher is determined primarily by the quality of the emotional and value attitude towards each other, which is produced depending on their value attitudes and personal

qualities, as well as on the level of professionalism of the teacher, the formation of his personal and professional qualities: communicative, moral, cognitive, conative

The results of the survey are presented, based on which it was established that against the general background of mostly positive relationships, individual students are characterized by a negative attitude towards teachers, which is a consequence of unsuccessful experience in pedagogical communication, and individual teachers retain stereotypical, primarily authoritarian approaches to their construction, while resorting to pedagogical errors.

The opinion is expressed that students need help in the aspect of optimizing emotional experiences, which can be implemented by improving relations with teachers, in particular further development of positive communication (showing attention, understanding, encouragement, emotional reinforcement), partnership, getting rid of pedagogical mistakes and stereotypes, which requires personal and professional improvement from the teacher.

Keywords: relationships, harmonious relationships, disharmonious relationships, emotional experience, pedagogical communication, positive communication.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли в Україні третій рік поспіль триває повномасштабна війна, життя кожної людини наповнене тривогою і хвилюванням, що суттєво позначається на якості її життя та діяльності. Підвищена стресогенність сучасних подій впливає і на результати навчання студентів закладів вищої освіти У зв'язку з цим перед вищою школою постає невідкладне завдання – у цих складних емоційних умовах забезпечити продуктивну підготовку професіоналів – інтелектуальної суспільної еліти, яка невдовзі має вирішувати чимало важливих проблем задля перемоги і відбудови країни. Очевидно, що у зв'язку з об'єктивною складністю зовнішніх обставин, в яких перебуває суспільство і, зокрема, інститут освіти, варто звернути увагу на внутрішні ресурси вищої школи, одним з яких є комфортне освітнє середовище, отже, й ті взаємини, які складаються у ньому між учасниками освітнього процесу, передусім – між студентами і викладачами.

Адже незважаючи на тривалу історію теоретичних роздумів та емпіричних пошуків оптимальних характеристики таких взаємин, які розпочались ще в античну добу (Аристотель, Квінтіліан, Конфуцій, Платон, Сократ) і продовжуються донині, їх реалізація у практиці педагогічного спілкування є неоднозначною й не завжди успішною. На загальному тлі позитивної психологічної атмосфери, що переважає в комунікативному просторі освітніх закладів, трапляються й випадки порушень її комфортності, які викликають негативні переживання і є несприятливими для навчальної мотивації та ефективності навчання здобувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність численних роздумів і порад з боку видатних мислителів і педагогів, суто наукові розробки проблеми взаємин між студентами та викладачами розпочались наприкінці ХХ століття (Н. Гапон, Г. Микитюк, А. Панькевич, Г. Пономарьова, Т. Равчина, В. Юрченко) і найчастіше здійснюються у зв'язку з дослідженням загального феномена міжлюдських відносин (І. Булах, Л. Долінська, Т. Лірі, Р. Мей, Н. Мухіна, Л. Орбан-Лембрик, Е. Шостром), а також у контексті наукового аналізу значно ширшої проблематики – педагогічного спілкування та поведінки педагога по відношенню до своїх підопічних. Результати досліджень психологічних (О. Анатольєва, М. Баран, І. Васькович, М. Гнатик, В. Зливков, О. Корніяка, К. Косминя, О. Коханова, С. Лукомська, Л. Подоляк, М. Тоба, В. Юрченко, Л. Савенкова, В. Сгадова, Л. Борисенко), педагогічних (І. Бех, Н. Бутенко, Н. Волкова, Л. Костик, О. Листопад, Г. Мешко, Т. Слюсар) та морально-етичних (Г. Васянович, Н. Васюкова, В. Горбунова, К. Дубовик, Р. Лиман, Л. Хоружа) аспектів педагогічного спілкування підтверджують, що в його процесі завжди складаються певні взаємини між педагогами та їхніми учнями, які неодмінно викликають різноманітні емоції і почуття, позначаються на емоційних станах, діяльності і поведінці особистості, загалом впливають на її розвиток. Вивченню цього аспекту взаємин присвятили свої зусилля В. Власенко, І. Гапійчук, Х. Дзюнь, І. Зарішняк, Г. Микитюк, Т. Окольніча, С. Павленко, О. Павленкова, А. Сидорова, І. Ткаченко, В. Юрченко. Кращому розумінню можливостей побудови оптимальних взаємин у цій системі допомагають праці, в яких обґрунтовується необхідність гуманізації освітнього середовища закладів освіти (І. Бех, Р. Беланова, Г. Білоконь, А. Бойко, О. Гомонюк, О. Жванія, Т. Кадлубович, В. Лопатинська, О. Сухомлинська).

Мета статті полягає у виявленні особливостей взаємин у системі «студент-викладач» та основних чинників їх впливу на емоційні переживання студентів.

Виклад основного матеріалу. У науковому обігу термін «взаємини» використовують для позначення одного з аспектів спілкування і нерідко вживають у зв'язку з такими явищами, як взаємодія, відносини, стосунки, вважаючи їх тотожними або близькими за своїм значенням. Так, у словнику української мови взаємини визначаються як стосунки між ким-небудь або чим-небудь [1]. При цьому у наукових працях лексема «взаємини» («взаємо-відносини») здебільшого використовується для позначення зв'язків між людьми як суб'єктами спілкування, їх взаємного ставлення один до одного [2].

Зокрема в аналітичній статті І. Жмайло, присвяченій аналізу сутності взаємин між людьми (міжособистісних взаємин), зроблено висновок про те, що цей феномен є складним утворенням, яке: по-перше, охоплює довгострокові взаємні зв'язки і водночас впливи людей один на одного; по-друге, виникає в процесі їхньої сумісної діяльності; по-третє, «характеризується

єдністю та взаємообумовленістю процесів пізнання та спілкування людей, що беруть участь в цій діяльності» [3, с. 154]. Згідно з висновкам авторки взаємини мають яскраво виражений емоційний характер – вони «виникають і складаються на основі певних почуттів, які народжуються у людей по відношенню один до одного» і зумовлюють їх якість і зміст [3, с. 149]. Відтак кожна подія у взаєминах наповнена емоціями, що виявляються у ставленні (усвідомленні того, що подобається/не подобається у цих зв'язках); емоційних переживаннях учасників із приводу зв'язків між ними (провідний аспект взаємин); інтерактивних діях (поведінці), зміст яких залежить від ставлення партнерів один до одного [3, с. 154].

Разом з тим, дослідники підкреслюють, що специфіка педагогічної взаємодії і взаємин, в якій вони реалізуються, залежить як від особистісних якостей учасників, так і від специфіки середовища, в якому вони складаються, – коли «психологічні механізми педагогічної взаємодії постають як узгодження власних дій з вимогами суспільного, групового, міжособистісного оточення» [4, с. 5-6]. Оскільки, як відомо, взаємини в системі «студенти-викладач» складаються в середовищі закладу вищої освіти і зумовлені обов'язковою залученістю їх суб'єктів до конкретного виду діяльності (учіння або викладання) та педагогічного спілкування, що відбуваються у ході освітнього процесу, то бачимо доцільним трактування, згідно з яким вони розуміються як цілеспрямована взаємодія суб'єктів освітнього процесу, «детермінована метою й завданнями спільної навчально-професійної діяльності», що «визначається соціально-рольовими функціями партнерів, особливостями й закономірностями педагогічного спілкування» в умовах закладу вищої освіти [5, с. 132]. Важливо наголосити, що такі взаємини мають доволі складну структуру. З погляду Н. Гапон, її елементами є: мотивація, представлена в інтересі та потребі учасників педагогічної взаємодії у взаємних відносинах; взаємопізнання, що полягає у взаємному сприйнятті й оцінці партнера, себе у взаєминах та своїх взаємин з ним; емоції та почуття, які виникають з приводу взаємин (задоволення або незадоволення, комфорт чи дискомфорт тощо); тип поведінки, який охоплює засоби і способи педагогічного спілкування та відображається у його стилі [6].

У контексті сучасної освітньої парадигми ідеальні взаємини між студентами та викладачами бачимо побудованими в доцільних параметрах забезпечення всебічного розвитку особистості професіонала (загальна мета професійної підготовки), що реалізується в процесі партнерського педагогічного спілкування відповідно до потреб та інтересів його учасників через виконання функцій здобувача вищої освіти і викладача у сприятливих (комфортних) умовах освітнього закладу та супроводжується переживанням позитивних емоцій і почуттів. При цьому підкреслимо, що у таких взаєминах, які носять водночас діловий і міжособистісний характер, провідна роль належить педагогу як їх ініціатору й організатору та водночас – суб'єкту

впливу на освітній процес і, зокрема, на розвиток особистості студента [7]. Зміст і якість такого впливу залежить від особистості педагога, передусім – від його професійних якостей.

Проведені дослідження [5; 6; 8] засвідчують, що кожна зі сторін у цих взаєминах має щодо них неоднакові потреби. У зв'язку з наявністю помітної статусно-рольової відмінності вони «посідають різне місце в системі цінностей викладача й студента»: якщо викладачі акцентують на цінності взаємин як засобу досягнення результатів навчання і виховання, то «для студентів вони мають більшу особистісну значущість і через це викликають сильніше переживання» [5, с. 134]. Тобто студенти мають більш виразну потребу в позитивних, довірчих взаєминах – їм важливо «знати, що вони можуть говорити з викладачем про речі, які їх хвилюють, ... що в спілкуванні з викладачем разом можна знайти мудрі відповіді, розмірковувати й робити висновки» [8]. Задоволення цієї потреби стає особливо важливим у стресогенних умовах війни, які суттєво впливають на адаптаційні можливості всіх українців, викликають багато негативних переживань, утворюють загальний несприятливий емоційний фон для всього, що сприймається, детермінують таким чином діяльність і поведінку.

Як засвідчує практика, реальні взаємини студентів з викладачами є різноманітними і супроводжуються широким спектром емоційних переживань: від радості і задоволення, що виникають завдяки успішній співпраці з одними викладачами, до розчарування й тривоги – внаслідок дискомфортної взаємодії з іншими. Дослідники пояснюють їх успішність (комфортність, гармонійність) або неуспішність (дискомфортність, дисгармонійність) впливом різноманітних факторів: наприклад, емоційного стану, стилю спілкування, педагогічної тактики викладача, що передається через його слово і поведінку [9, с. 125]; ціннісно-сміслових позицій педагога «як носія смислів професійної діяльності» і здобувачів освіти [10, с. 186]. Викладене підтверджує, що взаємини між студентами і педагогом зумовлені передусім якістю емоційно-ціннісного ставлення один до одного, яке виробляється залежно від їхніх ціннісних установок та особистісних якостей, а також від рівня професіоналізму викладача.

Ціннісні установки надають їм смислової визначеності, згідно з якою виробляється готовність оцінювати один одного за певними критеріями. У сучасному розумінні – це цінності добра, любові, людяності, які, за словами відомого українського вченого Г. Васяновича, спрямовують педагога до «добра-зустрічі», відображеного в його погляді; «добра-слова», втіленого у словах, та «добра-дії», що сприяє досягненню вихованцями блага й захисту від зла [11, с. 89-90]. Водночас традиційне уявлення про ідеальне ставлення студента до свого вчителя базується на повазі і вдячності за отриманий досвід. Таким чином, взаємна цінність обох сторін визначається їх прийнятністю і бажаністю один для одного, що становить основу для вироблення ставлення, яке в ідеалі має реалізуватись як суб'єкт-суб'єктне.

Що ж відбувається на практиці? У пошуку відповіді на це питання ми провели опитування, в якому взяли участь 23 викладачі і 124 студенти. Отримані відповіді засвідчили певну суперечливість ціннісної сфери обох сторін. Як з'ясувалось, хоча задекларовані цінності є визнаними педагогами, в їхніх установах нерідко домінують ідеали результативного навчання і зразкової поведінки (дисциплінованість, старанність якісне виконання навчальних завдань та ін.), які суттєво позначаються на оцінках особистості студента: якщо присутність згаданих характеристик є підставою для сприйняття здобувача як успішного, тобто такого, що цілком слушно заслуговує на схвалення й підтримку, то менш успішні його колеги нерідко залишаються поза увагою, викликають неприйняття, неприязнь, роздратування. Попри визнання важливості гуманістичних засад педагогічної взаємодії зі студентами (93,5% опитаних), поодинокі педагоги досі залишаються симпатиками авторитаризму (6,5%), і в реальних взаєминах орієнтуються на власні одноосібні рішення, зберігають впевненість у своїй всеосяжній правоті та статусній вищості, що викликає у студентів негативні емоційні відповіді (неприязнь, неповагу, побоювання, страх), прагнення уникнути неприємного спілкування. Замість того, щоб допомогти молодій людині реалізувати свої можливості, організовуючи ефективні комунікативно-ділові взаємини: «підтримувати прозорість та співпрацю; бути чутливим до настроїв, емоцій колег та студентів; вірити в силу команди; довіряти» [12, с. 181], педагог-автократ, як стверджує Г. Цветкова, посилює стресогенність навчання, що є причиною розчарування студентів у майбутній професії, «зневіри в особисті сили, постійної боротьби та страху за своє місце» [12, с. 180].

Важлива роль педагога у взаєминах підтверджується змістом установок студентів, в яких переважає реактивна налаштованість щодо оцінки педагогів (93,5%), тобто вони позитивно ставляться і готові співпрацювати з тими викладачами, хто виявляє до них повагу, розуміння, співчуття тощо. Водночас викликає стурбованість той факт, що частина студентів виявляє недовіру й упередженість (4,1%) або байдужість (2,4%) по відношенню до педагогічної спільноти чи до окремих її представників, що пояснює отриманим негативним досвідом. При цьому молоді люди надають важливого значення особистісним і професійним якостям педагога: комунікативним, моральним, когнітивним, конативним. Так, свої переживання вони пов'язують з умінням викладача спілкуватись (96,8%); здатністю контролювати свої емоції і поведінку (91,2%); моральними якостями (91,2%); ерудицією, знанням предмету (70,2%); наявністю гумору й оптимізму (62,1%); вихованістю (56,5%).

Очікуючи належної якості спілкування з викладачем, вони позитивно реагують на його уміння встановити партнерські відносини і вступити в діалог; виявлення доброзичливості, відкритості і стриманості, готовність слухати, дати пораду і разом з тим – уникати менторства і настанов. Водночас суттєвими перепонами на шляху до гармонійних взаємин є відчуженість,

авторитарність, агресивність, конфліктність, порушення слова, інфантильність, низький рівень культури спілкування.

Наявність цих недоліків призводить, як правило, до помилок у виборі способів взаємодії зі здобувачами освіти, викривлення оцінок особистості здобувача, його успішності та ситуації педагогічної взаємодії в цілому. Важливим у цьому сенсі бачиться уникнення педагогами типових помилок, пов'язаних зі сприйняттям та оцінкою їхніх взаємин зі студентами. Так, образливими і стресовими для останніх є помилкові дії педагога: ігнорування думки студентів, використання авторитарних методів та встановлення суто субординаційних відносин, виявлення неповаги, підозр, недовіри тощо, спричинені непрофесійним спілкуванням (надмірною вимогливістю, суб'єктивністю, недобррозичливістю, формалізмом, байдужістю, лібералізмом [13]), що, з погляду Т. Слюсар «породжує страх, невпевненість, спричинює зниження працездатності, порушення динаміки мовлення і в результаті появу стереотипних висловлювань у студентів, бо у них зменшується бажання думати і діяти самостійно» [14, с. 181].

На емоційних переживаннях здобувачів суттєво позначається моральний аспект взаємин з викладачем. Переважно позитивні почуття і емоції викликає педагог, який дотримується моральних принципів і норм, відповідально ставиться до професійної діяльності, виявляє тактовність і делікатність щодо своїх підопічних. Актуальними в сучасних умовах стають громадянські якості викладача, що виявляються в активній життєвій позиції, повазі до законів, патріотизмі, готовності до захисту інтересів Батьківщини. У той же час негативно позначаються на стосунках порушення моральних регулятивів, недотримання морального (у тому числі професійного) обов'язку, обмеженість моральної світосвідомості, недорозвиненість моральних чеснот (емпатії, тактовності, толерантності, чесності, мужності, відповідальності, принциповості, патріотизму та ін.).

При цьому варто зважити на думку Л. Хоружої щодо присутності в професійній діяльності педагога випадків таких неприпустимих нормативних порушень, як: використання вербальних образ, обзивання, глузування, погроз, крику; некоректних коментарів оцінок і вимог, втручання в особистісні стосунки; використання оцінки як засобу покарання і залякування, розголошення конфіденційних даних, жорстокості (відторгнення, відмови в емоційній підтримці, залякування, ізоляції, експлуатації) тощо [13].

Згадані відхилення помітно позначаються на емоційних переживаннях студентів. Як підтвердило проведене опитування, недобррозичливі взаємини з викладачем викликають у них негативні переживання тривоги, роздратування, обурення, неприязні. При цьому помітна частина здобувачів (28,2%) зазначили, що ці емоції виникають не лише в умовах безпосереднього контактування з викладачем, але й під час підготовки до навчальних занять та перед їх початком, що в окремих випадках призводить до втрати сенсу

взаємодії з приводу вивчення навчальної дисципліни, а відтак – до бажання уникнути неприємного спілкування. На думку опитаних студентів, кращими варіантами поведінки в таких випадках є мінімальна активність (45,2%), пропуск занять (20,2%) або зворотна агресія (8,0%). Негативні переживання найсильніше виявляються під час проходження підсумкового (передусім усного) контролю, коли травматичні взаємини з викладачем підсилюються впливом екзаменаційних стрес-факторів. У цій ситуації помітна частина студентів (25,8%) переживає сильне хвилювання, страх, що заважає зосередитись на відповіді, пригадати потрібну інформацію, сформулювати думку.

Доцільно підкреслити, що дисгармонійність у взаєминах може бути викликана й позитивним, на перший погляд, ставленням викладача до студентів. Як виявилось, негативні переживання можуть виникати і внаслідок прояву педагогом лібералізму, байдужості, нехтування своїми обов'язками, коли він не проводить або частково проводить заняття, відволікається на інші питання, знижує рівень вимог та «дарує» оцінки. Найбільш розповсюдженою реакцією студентів на таке ставлення педагога до них та до свого обов'язку виявились розчарування (33,9%), відсутність інтересу та зворотна байдужість до вивчення дисципліни (30,6%). Подібні емоційні відгуки спричиняє й низький рівень викладання, недостатнє знання свого предмету.

Натомість добре обізнані, ерудовані педагоги з високими розумовими здібностями, які володіють ефективними методами викладання, викликають неабиякий інтерес і захоплення здобувачів. Поєднуючи свої когнітивні можливості з високою технікою (мовлення, поведінки) і вихованістю, вони здатні побудувати гармонійні взаємини зі студентами, які викликають позитивні емоції і почуття, спонукають до продуктивної співпраці. Більшість студентів зазначили, що в контактах з такими педагогами вони відчувають себе комфортно і безпечно, а їхня взаємодія супроводжується здебільшого переживаннями інтересу (83,9%), впевненості (78,2%), задоволення (75,8%). Однак необхідно підкреслити, що в цих взаєминах можуть мати місце й негативні переживання, викликані здебільшого причинами, пов'язаними з особистісними обставинами: наприклад, невпевненістю у своїх можливостях щодо успішного засвоєння складної дисципліни (15,3%) або виконання складного завдання (12,1%), сумнівами в доцільності вивчення певної навчальної дисципліни (6,5%), тривожністю перед або під час проходження контролю (щоб не забути інформацію, гарно викласти матеріал (22,6%)). Якщо негативна емоційна реакція спонукає певну частину здобувачів до активних пошуків розв'язання існуючої проблеми, то інших – до зниження активності, розчарування, втрати оптимізму. У зв'язку з цим розв'язання порушеного питання потребує, на наш погляд, додаткових зусиль, спрямованих на підтримку оптимальних станів та розвиток необхідних для цього якостей.

Відповідно цілком очевидним є висновок про необхідність покращення взаємин у системі педагогічного спілкування, чого можна досягнути шляхом подальшого розвитку позитивної комунікації (виявлення уваги, розуміння, підбадьорювання, емоційного підкріплення), партнерства, позбавлення від педагогічних помилок і стереотипів, що вимагає від педагога особистісного і професійного вдосконалення.

Висновки. Таким чином, взаємини в системі «студенти-викладач» є особливим різновидом обоюдно зв'язків і впливів, які виникають в освітньому середовищі з приводу цілеспрямованого виконання їх учасниками діяльності (учіння, викладання) та функцій (здобувача освіти; організатора навчальної діяльності) і супроводжуються емоційними переживаннями та відповідними їм інтерактивними діями. Зміст таких взаємин значною мірою залежить від викладача як організатора освітнього процесу та педагогічного спілкування. Водночас студенти є більш залежними від її якості, що позначається не тільки на їхніх емоційних станах, але й на результатах навчання.

Зважаючи на випадки дисгармонійних взаємин та їх негативний вплив на емоційні переживання і стани здобувачів, необхідним є їх доведення до відповідності гуманістичним принципам педагогічного спілкування, що вимагає від викладача досягнення високого рівня комунікативної культури, моральної досконалості та професійної майстерності. Водночас не варто забувати, що емоційні реакції студентів на взаємини з викладачами залежать від їхніх особливостей, зокрема – від емоційного інтелекту, та психологічної (емоційної) стійкості. У зв'язку з цим перспективним можуть бути дослідження, спрямовані на розроблення програм розвитку в них зазначених якостей під час навчання в закладах вищої освіти.

Література:

1. Словник української мови. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%92%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8> (дата звернення: 18.06.2024).
2. Борзик О. Спецкурс «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості»: навч. посіб. для майбутніх фахівців пед. спец. усіх освітніх рівнів; Комуніальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2018. 56 с.
3. Жмайло І. М. Міжособистісні взаємини як соціально-психологічна проблема. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 22. С. 146–156.
4. Велитченко Л. К. Психологічні основи педагогічної взаємодії: автореф. ... дис. докт. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 44 с.
5. Окольніча Т. Оптимізація взаємин викладачів і студентів як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Педагогічні науки. 2011. Вип. 93. С. 131–134.
6. Гапон Н. Психологія взаємин викладача зі студентами у світлі ціннісних засад європейської освіти. *Гуманітарний вісник*. 2016. № 38. С. 30–37.
7. Панькевич А. С. Психологічний аналіз педагогічної взаємодії викладача і студентів. URL: <http://inmad.vntu.edu.ua/portal/static/3D610CD5-E409-42EE-87C8-3096F494ED68.pdf>. (дата звернення: 28.06.2024).

8. Павленко С. А., Павленкова О. В., Сидорова А. І., Ткаченко І. М. Емоційно-психологічна складова навчання здобувачів освіти в сучасних умовах. *Український стоматологічний альманах*. 2023. № 2. С. 51–55.

9. Лопатинська І. С. Емоційні конфлікти у системі взаємин «викладач-студент» та шляхи їх подолання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 29 (39). С. 124–128.

10. Коханова О. П. Психологічні особливості педагогічного спілкування в умовах партнерської взаємодії вчителя і учнів. *Психологічні і педагогічні проблеми педагогічної дії*: зб. наук. пр. 2012. С. 181–190. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/956/1/O_Kokhanova_RPPPD_1_IPSP.pdf (дата звернення: 29.06.2024).

11. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 256 с.

12. Цветкова Г. Г. Теорія «відкритого лідерства» як шлях подолання авторитаризму в освіті. *Освітньо-науковий простір* : наук. журнал. Вип. 6 (1) / Укр. держ. ун-т ім. Михайла Драгоманова [гол. ред. д-р пед. наук, проф. Матвієнко О. В.]. Київ : Вид-во Ліра-К, 2024. С. 172–181.

13. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 208 с.

14. Слюсар Т. А. Культура професійного педагогічного спілкування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2018. Вип. 27. С. 181–183.

References:

1. Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%92%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8> [in Ukrainian].

2. Borzyk, O. (2018). *Spetskurs «Formuvannia harmoniinykh mizhosobystisnykh vidnosyn osobystosti» [Special course «Formation of harmonious interpersonal relations of an individual»]*; Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv [in Ukrainian].

3. Zhmailo, I. M. (2013). Mizhosobystisni vzaiemyny yak sotsialno-psykholohichna problema [Interpersonal relations as a socio-psychological problem]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 22, 146-156 [in Ukrainian].

4. Velytchenko, L. K. (2006). Psykholohichni osnovy pedahohichnoi vzaiemodii [Psychological foundations of pedagogical interaction]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Natsional'nyy pedahohichnyy universytet im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

5. Okolnycha, T. (2011). Optymizatsiia vzaiemyn vykladachiv i studentiv yak chynnyk stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia [Optimizing the relationship between teachers and students as a factor in the formation of the future specialist's personality]. *Naukovi zapysky KDPU – Scientific notes of KSPU*, 93, 131-34 [in Ukrainian].

6. Hapon, N. (2016). Psykholohiia vzaiemyn vykladacha zi studentamy u svitli tsinnisnykh zasad yevropeiskoi osvity [The psychology of teacher-student relationships in the light of the value principles of European education]. *Humanitarnyi visnyk – Humanitarian Herald*, 38, 30-37 [in Ukrainian].

7. Pankevych, A. S. Psykholohichniy analiz pedahohichnoi vzaiemodii vykladacha i studentiv [Psychological analysis of pedagogical interaction between teacher and students]. Retrieved from <http://inmad.vntu.edu.ua/portal/static/3D610CD5-E409-42EE-87C8-3096F494ED68.pdf> [in Ukrainian].

8. Pavlenko, S. A., Pavlenkova, O. V., Sydorova, A. I. & Tkachenko, I. M. (2023). Emotsiino-psykholohichna skladova navchannia zdobuvachiv osvity v suchasnykh umovakh [Emotional and psychological component of training of education seekers in modern conditions]. *Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh – Ukrainian dental almanac*, 2, 51-55 [in Ukrainian].

9. Lopatynska, I. S. (2017). Emotsiini konflikty u systemi vzaiemyn «vykladach-student» ta shliakhy yikh podolannia [Emotional conflicts in the system of «teacher-student» relationships and ways to overcome them]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 29 (39), 124-128 [in Ukrainian].

10. Kokhanova, O. P. (2012). Psykholohichni osoblyvosti pedahohichnoho spilkuвання v umovakh partnerskoi vzaiemodii vchytelia i uchniv [Psychological features of pedagogical communication in the conditions of partnership interaction between the teacher and students]. *Psykhologichni i pedahohichni problemy pedahohichnoi dii – Psychological and pedagogical problems of pedagogical action: zb. nauk. pr.*, 181-190. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/956/1/O_Kokhanova_PPPPD_1_IPSP.pdf [in Ukrainian].

11. Vasianovych, H. P. (2011). *Pedahohichna etyka [Pedagogical ethics]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

12. Tsvietkova, H. H. (2024). Teoriia «vidkrytoho liderstva» yak shliakh podolannia avtorytaryzmu v osvity [The theory of «open leadership» as a way to overcome authoritarianism in education]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and scientific space*, 6 (1) / Ukr. derzh. un-t im. Mykhaila Drahomanova [hol. red. d-r ped. nauk, prof. Matviienko O. V.]. Kyiv: Vyd-vo Lira-K, 2, 172-181 [in Ukrainian].

13. Khoruzha, L. L. (2012). *Etychnyi rozvytok pedahoha [Ethical development of the teacher]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

14. Sliusar, T. A. (2018). Kultura profesiinoho pedahohichnoho spilkuвання [Culture of professional pedagogical communication]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 27, 181-183 [in Ukrainian].